DOI:10.32844/2222-5374-2020-104-2.31

УДК: 342.9

Никитюк Я. І.,*аспірант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Актуальність статті полягає в тому, що базовою, цементуючою засадою методології дослідження правового статусу будь-якого суб'єкта завжди виступає метод історичного аналізу. При розкритті специфіки адміністративно-правового статусу Вищого антикорупційного суду застосування даного методу відіграє особливе значення, оскільки без знання генези виникнення того чи іншого інституту, без розуміння історичних подій, які супроводжували його становлення, неможливо окреслити основні напрями його подальшого розвитку, а також визначити фактори, які можуть впливати на цей процес у майбутньому. Метою статті є аналіз історичних подій, які обумовили виникнення та супроводжували становлення Вищого антикорупційного суду як самостійного елемента антикорупційної інфраструктури та невід'ємної частини судової гілки влади. Оцінюючи процес створення Вищого антикорупційного суду, а також узагальнюючи результати його роботи у перші два роки, вітчизняні та міжнародні експерти, політики, науковці та громадські діячі звертають увагу на цілу низку факторів, які можуть свідчити як про успіх, так і про провал реалізації аналізованого напрямку «судової антикорупційної» реформи. Узагальнивши результати проведеного дослідження, ми можемо визначити такі найбільш відчутні позитивні результати роботи Вищого антикорупційного суду: 1) активізація процесу судового розгляду корупційних проваджень; 2) високий рівень кваліфікованості суддів Вищого антикорупційного суду; 3) притягнення до відповідальності багатьох впливових осіб; 4) неупереджений й об'єктивний підхід суддів Вищого антикорупційного суду до всіх сторін у справі; 5) висока якість розгляду справ суддями Вищого антикорупційного суду; 6) відкритість і прозорість роботи. Аналіз численних публікацій в засобах масової інформації дозволив нам визначити кілька факторів, що відображають нереалізовані очікування та свідчать про розчарування роботою Вищого антикорупційного суду: 1) низькі темпи розгляду корупційних кримінальних проваджень; 2) відсутність вироків у найбільш резонансних справах та у справах про топ-корупцію; 3) закриття резонансних корупційних кримінальних проваджень; 4) «обвинувальний нахил» рішень, які ухвалюються слідчими суддями Вищого антикорупційного суду; 5) порушення етичних стандартів керівництвом та суддями Вищого антикорупційного суду.

Ключові слова: рекомендація, конкурс, суд, корупційні провадження.

Актуальність теми. Базовою, цементуючою засадою методології дослідження правового статусу будь-якого суб'єкта завжди виступає метод історичного аналізу. При розкритті специфіки адміністративно-правового статусу Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) застосування даного методу відіграє особливе значення, оскільки без знання генези виникнення того чи іншого інституту, без розуміння історичних подій, які супроводжували його становлення, неможливо окреслити основні напрями його подальшого розвитку, а також визначити фактори, які можуть впливати на цей процес у майбутньому.

Метою статті є аналіз історичних подій, які обумовили виникнення та супроводжували становлення Вищого антикорупційного суду як самостійного елемента антикорупційної інфраструктури та невід'ємної частини судової гілки влади.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні ВАКС є одним із самих «молодих» елементів вітчизняної системи судоустрою. Однак, незважаючи на той факт, що з початку його функціонування ще не минуло й двох років, можна чітко виокремити *три відносно самостійні історичні етапи його становлення*.

Перший етап – до 1.02.2017 р. – поява, еволюціонування та законодавче оформлення ідеї створення незалежної судової ланки для розгляду і вирішення справ про корупцію у вищих органах державної влади. Черговий етап антикорупційної реформи, що бере свій початок від Революції гідності, характеризувався створенням цілої низки новітніх антикорупційних інституцій, таких як НАЗК, НАБУ, САП, АРМА та інших. Однак прикладених зусиль виявилось недостатньо не лише для подолання корупції в Україні, але й для помітного зниження її темпів. Тоді серед науковців, політиків, громадських активістів і, особливо, міжнародних експертів все частіше почали лунати заклики про необхідність створення окремої судової ланки для розгляду і вирішення справ про корупцію топ-чиновників. І хоча тодішній Президент України не проявляв особливої зацікавленості у створенні антикорупційного суду, 2.06.2016 р. Парламент все ж таки ухвалив нову редакцію Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в п. 16 Розділу XII якого зазначається, що «ВАКС утворюється та проведення конкурсу на посади суддів у цьому суді має бути оголошено протягом 12 місяців з дня набрання чинності законом, який визначає спеціальні вимоги до суддів цього суду» [1].

Як бачимо, Закон хоч і прямо передбачив створення ВАКС, однак часових рамок для цього не визначив. Такий половинчастий підхід дав можливість зацікавленим особам затягнути процес створення суду ще на декілька років, і навіть зробити кілька спроб реалізації більш ліберальних концепцій його функціонування. Так, чинний на той час Президент України неодноразово наголошував на раціональності створення спеціалізованих антикорупційних палат при діючих судах, замість окремого суду [2].

Однак, було б помилковим звинувачувати у бездіяльності щодо створення ВАКС виключно Президента України. Як справедливо з даного приводу наголошували ЗМІ, «запропонований ним варіант створення ВАКС відображав позицію всієї політичної еліти. Незалежний суд у спайці

з незалежними НАБУ і САП означає для правлячих кіл, ні більше ні менше, загрозу існуванню» [3].

Зрештою, тиск західних партнерів, у поєднанні з активною позицією громадських активістів, невдовзі все ж таки дали свої результати. 1.02.2017 р. у ВРУ було зареєстровано перший законопроект про ВАКС, який поклав початок дискусії про правовий статус антикорупційного суду і його місце в національній судовій системі.

Другий етап – 1.02.2017 р. – 21.06.2018 р. – законодавче оформлення адміністративно-правового статусу ВАКС. Після того, як ідея створення ВАКС знайшла своє офіційне закріплення в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р., науковці, громадські активісти а також міжнародні експерти почали жваво обговорювати завдання, функції та інші тонкощі його правового статусу. У зазначених умовах, в першій половині 2017 р. у ВРУ було зареєстровано два абсолютно різні за змістом і спрямованістю законопроекти, якими врегульовувався адміністративно-правовий статус ВАКС. Проаналізуємо їх зміст більш детально.

- Перший законопроект «Про антикорупційні суди» був зареєстрований в ВРУ 01.02.2017 р. за № 6011 (автори О. Сироїд, Є. Соболев, І. Кулько, М. Наєм, С. Лещенко, С. Заліщук) [4]. Забігаючи наперед, зазначимо, що в загальних рисах у цьому законопроекті було враховано практично всі вимоги, яким мав відповідати ВАКС на думку міжнародних експертів: 1) передбачалось, що система антикорупційних судів складатиметься із двох ланок: ВАКСУ та Антикорупційної палати Касаційного кримінального суду ВСУ (ст. 2); 2) ВАКС мав здійснювати правосуддя як суд першої інстанції у справах, підслідних НАБУ, а також у ньому мала діяти апеляційна палата апеляційна палата, уповноважена переглядати в апеляційному порядку ухвали цього суду (ст. 3); 3) Антикорупційна палата Касаційного кримінального суду ВСУ мала здійснювати перегляд вироків та ухвал ВАКС, якими було закінчено розгляд справи по суті (ст. 5); 4) було чітко визначено компетенцію Великої палати ВСУ (ст. 3, ст. 5); 5) особливу увагу приділено гарантіям забезпечення адміністративної автономії Антикорупційної палати Касаційного кримінального суду ВСУ (ст. 7); 6) до кандидатів на посаду судді ВАКС висувались більш жорсткі вимоги, аніж до кандидатів на посади в інші суди (ст. 8); 7) певні відмінності встановлювались також і для процедури добору та призначення на посаду суддів ВАКС (ст. 15) тощо [4].

- Другий законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень)» був зареєстрований в ВРУ за № 6529 (автор С. Алексєєв) [5]. Зміст цього Законопроекту суттєво відрізнявся від змісту Законопроекту № 6011. Основна відмінність полягала у тому, що замість самотійної і незалежної вертикалі антикорупційних судових інституцій пропонувалось створити антикорупційні палати в уже діючих судах. Також, передбачалось, що в Касаційному кримінальному суді обов'язково буде створена окрема палата для здійснення правосуддя як судом касаційної інстанції у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів (ч. 7 ст. 37). Натомість, зі ст. 31 Закону пропонувалось виключити положення про створення ВАКС (п. 2 ч. 2 ст. 31). Що стосується вимог, яким мали відповідати кандидати на посаду

антикорупційного судді, а також процедури їх обрання, то вони майже не відрізнялись від загального порядку і, відповідно, не гарантували обрання дійсно незалежних і неупереджених суддів (ч. 4, ч. 5 ст. 18, ч. 2 ст. 23) [5].

30.06.2017 р. (тобто уже після завершення чергової сесії парламенту) обидва законопроекти були направлені до Венеціанської комісії (далі – ВК), яка їх проаналізувала й на початку жовтня оприлюднила свій висновок (№ 896/2017 (CDL-AD(2017)020)). Зважаючи на обмежений обсяг даної статті, зупинимось лише на найбільш принципових моментах цього висновку.

По-перше, ВК в загальному підтримала ідею створення в Україні окремого антикорупційного суду.

По-друге, ВК у цілому позитивно оцінила зміст Законопроекту № 6011, вважаючи його «гарною основою для створення вищого антикорупційного спеціалізованого суду». При цьому, особливе схвалення отримали положення щодо створення окремого ВАКС та апеляційної інстанції; встановлення додаткових вимог до кандидатів на посаду антикорупційного судді; встановлення особливого порядку відбору таких суддів; відповідності юрисдикції антикорупційних судів юрисдикції НАБУ та САП тощо [6].

По-третє, ВК наголосила на необхідності суттєвого доопрацювання Законопроекту № 6011 з метою усунення недоліків, які в подальшому можуть негативно вплинути на функціонування ВАКС. При цьому ВК найбільше непокоїть «повернення до політичних механізмів призначення суддів». Міжнародні експерти наполягають на необхідності введення «додаткових захисних механізмів для забезпечення належної процедури призначення суддів» [6], зокрема, пропонують долучити до цього процесу іноземних учасників. Також ВК відмітила необхідність встановлення додаткових вимог до суддів ВАКСУ, що стосуються їх спеціалізації та досвіду роботи.

По-четверте, ВК надала деякі рекомендації, спрямовані на забезпечення конституційності процедури ухвалення закону про ВАКС. У загальному вигляді вони зводяться до необхідності відкликання Законопроекту № 6011 і подання його у доопрацьованому вигляді, з урахуванням усіх зауважень ВК від імені Президента України.

По-п'яте, ВК не підтримала Законопроект № 6529 і піддала його жорсткій критиці. Експерти ВК не розуміють, як призначення антикорупційних суддів у всіх судах загальної юрисдикції, апеляційних судах і ВСУ «може бути виправдано і здійснено на практиці». Також вони наголошують, що Законопроект № 6529 «суперечить законодавству та міжнародним зобов'язанням України» [7].

Як відомо, рішення ВК не є загальнообов'язковими для виконання і мають лише суто консультативний характер. Водночас, ця обставина жодним чином не применшує їх ролі в законотворчому процесі європейських держав, адже після ухвалення вони автоматично набувають статусу «офіційної позиції ЄС» щодо тих чи інших питань. Саме тому Президент України після отримання попередніх результатів оцінки законопроектів про антикорупційні суди від ВК кардинально змінив свою публічну позицію з даного питання і несподівано заявив, що «створення окремого антикорупційного суду було би кращою ідеєю» [8]. Також він

зазначив, що готовий підтримати та подати від свого імені до парламенту відповідний законопроект, якщо буде розроблений його консенсусний варіант, що знайде підтримку в Раді.

Невдовзі за дорученням Президента було створено робочу групу для розробки законопроекту про ВАКС, і вже 22.12.2017 р. Петро Порошенко вніс до ВРУ новий проект Закону України «Про ВАКС», який було зареєстровано як невідкладний за № 7440 [9], а також проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про ВАКС»», який було зареєстровано за № 7441 [10]. Однак, міжнародні партнери негативно оцінили зміст цих проектів.

Першим відреагував МВФ. 11.01.2018 р. до Адміністрації Президента України надійшов лист від голови місії МВФ в Україні з вимогою привести законопроект «у відповідність до взятих на себе зобов'язань». Загалом у документі визначено 9 системних зауважень, які розбиті на три групи: 1) Відбір суддів ВАКС. МВФ вважає, що деякі положення Законопроекту № 7440 «не сприяють незалежності ВАКС та прозорому призначенню компетентних антикорупційних суддів» [11]. З метою усунення цього недоліку МВФ пропонує вжити ряд заходів: забезпечити ГРМЕ «вирішальну» роль у відборі суддів до ВАКС; розширити перелік суб'єктів, які мають право рекомендувати членів ГРМЕ згідно з рекомендаціями ВК; передбачити участь ГРД у відборі суддів до ВАКС згідно механізму, який наразі встановлений для інших суддів; скасувати нереалістичні вимоги, які висувуються до кандидатів на посаду судді ВАКС; передбачити функціонування «власного незалежного підрозділу з питань безпеки ВАКСУ» [12]. 2) Гальмування процесу створення ВАКС. МВФ наголошує, що Законопроект № 7440 відкриває можливості для додаткових затримок у створенні ВАКС». У першу чергу, це стосується положення, що передбачає необхідність обов'язкового прийняття ще одного «технічного» Закону, який має бути поданий Президентом пізніше. Окремо підкреслюється необхідність законодавчого закріплення кількості суддів ВАКС, а також передбачення можливості для призначення додаткових суддів у разі суттєвого зростання навантаження на ВАКС у майбутньому [12]. 3) Юрисдикція ВАКС. На думку МВФ, юрисдикція ВАКС «є недостатньою та включає необґрунтовані відступи для деяких вищих посадових осіб» [12]. У зв'язку з цим пропонується: узгодити юрисдикцію ВАКС із юрисдикцією НАБУ та САП; чітко визначити правила розмежування компетенції між ВАКС та іншими судами; скасувати винятки з юрисдикції ВАКС, які стосуються справ, пов'язаних із корупцією за участі вищих посадових осіб.

15.01.2018 р. надійшла реакція від Світового банку. Адміністрація Президента України та ВРУ отримали лист, у якому регіональний директор СБ наголошує на неприпустимості ухвалення Законопроекту № 7440 у його теперішній редакції і попереджає, що якщо Україна зацікавлена в отриманні гарантій на суму близько \$800 млн на підтримку ключових реформ, то має привести Законопроект у відповідність до рекомендацій ВК та вимог СБ. При цьому більшість вимог СБ збіглися із тими, на яких раніше наголошував МВФ: 1) зміна підсудності ВАКС; 2) перегляд кваліфікаційних вимог, що висувуються до суддів ВАКС; 3) надання ГРМЕ права вето на

призначення недоброчесних кандидатів. Окремо наголошується на необхідності забезпечення участі в ГРМЕ представників не лише міжнародних організацій, але й **донорів**, які системно підтримують антикорупційні реформи в Україні, а також на перегляді низки положень, які можуть загальмувати початок роботи ВАКС [13].

Законопроект № 7440 не підтримали також і в Брюсселі. Так, 18.01.2018р. речник ЄС у своєму офіційному коментарі попередив українську владу про те, що спроби вихолостити закон про ВАКС можуть коштувати Україні безвізу, адже створення ВАКС як незалежного і спеціалізованого органу, що є частиною більш широкої системи антикорупційних органів вимагається Єврокомісією «як елемент моніторингу у рамках механізму призупинення дії безвізового режиму» [14].

Що стосується ВК, то вона не ухвалювала офіційного висновку щодо Законопроекту № 7440. І хоча її експерти позитивно оцінили сам факт подання законопроекту про ВАКС від імені Президента України (як було рекомендовано раніше), однак при цьому зауважили, що без внесення до нього правок антикорупційний суд буде не спроможний досягти того, чого очікують від нього громадяни України.

Той факт, що Законопроект № 7440 не відповідає рекомендаціям ВК, а також вимогам Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відмітили також і вітчизняні експерти. Зокрема, свої зауваження офіційно висловили такі громадські організації, як «Transparency International Україна», «Антикорупційна реформа» РПР, «Центр протидії корупції», «Автомайдан» та ряд інших [11]. Всі вони були однастайні у тому, що у поданому Президентом України законопроекті проігноровано усі ключові рекомендації ВК, окрім власне створення окремого ВАКС та апеляційної палати у його складі.

Незважаючи на шалений тиск, позиція Президента залишилась незмінною: оскільки «проект закону перебуває у ВРУ, всі дискусії щодо тих чи інших норм мають відбуватися в рамках правового поля в українському парламенті» [11]. І такі дискусії дійсно були й розтягнулись майже на пів року. Лише 7.06.2018 р. після довгих дебатів Законопроект № 7440 вдалося ухвалити конституційною більшістю народних депутатів (315 голосів). До-речі, до його початкового тексту парламентарі внесли аж 1927 поправок, що дозволило усунути практично всі зауваження, висловлені міжнародними експертами та громадськими організаціями.

Як ми уже зазначали вище, прийняття самого лише Закону «Про ВАКС» було недостатньо для того, щоб такий суд міг розпочати своє функціонування. Необхідно було ухвалити ще принаймні два окремі закони. По-перше, це Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про ВАКС», який було прийнято 12.07. 2018 р. По-друге, це Закон України «Про утворення ВАКС», який було прийнято 21.06.2018 р.

Таким чином є всі підстави стверджувати, що ухвалення Закону України «Про утворення ВАКС» ознаменувало завершення найбільш дискусійного етапу в історії становлення ВАКС, протягом якого в складних соціально-політичних умовах, під тиском міжнародних партнерів та

антикорупційних громадських організацій вдалося створити міцне законодавче підґрунтя для функціонування ключової ланки вітчизняного антикорупційного механізму.

Третій етап – 21.06.2018 р. – по теперішній час – початок функціонування ВАКС та удосконалення адміністративно-правового забезпечення його діяльності. Після ухвалення законів України «Про ВАКС» та «Про утворення ВАКС», які заклали фундамент адміністративно-правового регулювання діяльності новоствореного суду, розпочалась довготривала і кропітка робота з налагодження його повноцінного функціонування. Відразу зауважимо, що така робота велася відразу у двох напрямках. Перший напрям передбачав удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності ВАКС, усунення суперечностей, неточностей, прогалин та інших недоліків в нормативно-правих актах, що регулюють ті чи інші сторони його функціонування. Другий напрям передбачав вжиття усіх необхідних заходів для початку роботи ВАКС, а також створення умов для його належної діяльності, підвищення ефективності виконання покладених на нього завдань. Нижче, пропонуємо тезисно визначити основні етапи, які характеризують розвиток ВАКС починаючи з моменту законодавчого оформлення його існування як повноцінного елемента національної системи судоустрою.

— **Проведення конкурсу на посаду судді ВАКС.** Це один із ключових етапів становлення ВАКС, на якому відбулося фактичне втілення в життя вимог, які висувалися до цього суду міжнародними партнерами України. В рамках даного етапу варто звернути увагу на такі ключові моменти:

- 2.08.2018 р. ВККС оголосила конкурс на зайняття посади судді ВАКС. Загалом було відкрито 39 вакансій: 27 посад в судовій палаті та 12 посад в Апеляційній палаті ВАКС [15].

- 3 8.08 по 14.09.2018 р. здійснювався прийом документів від кандидатів на посаду судді ВАКС. Усього документи подало 342 кандидата [15], з яких: 45% судді, 34% адвокати, 14% науковці, решта претендентів мала сукупний стаж.

- 3 14.09.2018 р. розпочалась перевірка поданих кандидатами документів, за результатами якої до іспитів було допущено 270 осіб, тобто майже 79 % кандидатів [15]. Далі кандидати пройшли анонімне тестування, за результатами якого відбір продовжило 156 осіб.

- 26.12.2018 р. ВККСУ офіційно оприлюднила результати виконання письмової частини кваліфікаційного іспиту: його успішно склали 113 кандидатів. Всі вони були допущені до наступного етапу конкурсу – перевірки ГРМЕ – який тривав 30 днів [15]. У підсумку, ГРМЕ включила до узагальненого списку не добросовісних кандидатів 49 осіб (36 суддів та екс-суддів, 9 адвокатів і 4 науковця).

- 18.01.2019 р. відбулося перше спільне засідання ВККС і ГРМЕ з питань визначення відповідності кандидатів на посаду судді ВАКС вимогам добросовісності. Загалом, було проведено 6 таких засідань, на яких відхилено кандидатури 42 претендентів [15]: 39 кандидатів було не допущено до участі в конкурсі, ще троє відмовилися самі; 7 претендентів із початкового списку ГРМЕ було допущено до подальшої участі в конкурсі.

- 30.01.2019 р. розпочався етап співбесіди ВККСУ з кандидатами на посаду судді ВАКС. Усього за результатами вивчення досьє кандидатів до даного

етапу було допущено 71 особу: 52 – на посади в судовій палаті та 19 – на посади в апеляційній палаті ВАКС [15].

- 6.03.2019 р. – оголошення результатів конкурсу на зайняття посад суддів ВАКС. За результатами проведеного оцінювання переможцями стало 39 кандидатів, з яких 27 осіб – на посаду судді судової палати і 12 осіб – на посаду судді апеляційної палати ВАКС.

- 18.03.2019 р. – ВРП розглянула 39 кандидатур та внесла подання Президентові України про призначення суддів ВАКС. Один переможець конкурсу відмовився від призначення і зняв свою кандидатуру [15].

- 11.04.2019 р. Президент України за поданням ВРП призначив суддів ВАКС, і в той же день вони прийняли присягу.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що в цілому перший відбір суддів до ВАКС пройшов успішно. Більшість суддів, які сформували перший склад суду, мають гарну репутацію, вважаються компетентними, поважними та неупередженими. Міжнародні експерти брали активну участь у відборі кандидатів і прискіпливо вивчали їх документи. Відтак, саме з ініціативи ГРМЕ було відхилено кандидатури кожного третього претендента. При цьому, як зазначають деякі джерела, експерти заблокували практично всіх кандидатів, щодо яких були застереження в громадських активістів [16]. Дана обставина позитивно вплинула на рівень довіри громадськості до новоствореного суду, а також безпосередньо до кожного із суддів, що у ньому працюватимуть.

— **Вирішення організаційних питань підготовки до початку роботи ВАКС.** Після призначення першого складу суддів ВАКС розпочалась активна робота, спрямована на забезпечення нормального функціонування новоствореного суду і його підготовку до початку діяльності. В рамках даного етапу варто виділити кілька суттєвих моментів:

- 7.05.2019 р. відбулися перші збори суддів ВАКС, на яких було ухвалено низку важливих рішень: затверджено Положення про збори суддів ВАКС, обрано голову та заступника голови ВАКС, визначено день початку роботи ВАКС та інші.

- 24.05.2019 р. відбулися перші збори суддів Апеляційної палати ВАКС, на яких було ухвалено Положення про збори суддів Апеляційної палати ВАКС та вирішено деякі інші важливі питання організації діяльності палати.

- 1.08.2019 р. відбулися другі збори суддів ВАКС. Серед найбільш важливих організаційних питань, які виносились на розгляд цих зборів, можна назвати такі: затвердження Положення про апарат ВАКС; погодження посадових інструкцій помічників голови, заступника голови, судді та судді апеляційної палати ВАКС; погодження правил внутрішнього трудового розпорядку та правил внутрішнього службового розпорядку ВАКС та інші.

- 28.08.2019 р. відбулися збори трудового колективу апарату ВАКС та загальні збори державних службовців ВАКС.

- 3.09.2019 р. відбулися треті і останні перед початком роботи ВАКС збори його суддів. До найбільш важливих організаційних питань, які на них розглядались, можна віднести такі: визначення аббревіатури ВАКС; затвердження Комунікаційної стратегії ВАКС; затвердження Зasad використання автоматизованої системи документообігу ВАКС; розміщення суддів ВАКС тощо.

- 5.09.2019 р. – початок роботи новоствореного ВАКС.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що робота з вирішення організаційних питань підготовки до початку діяльності ВАКС в цілому пройшла успішно. Зокрема, вдалося в повній мірі та вчасно виконати всі вимоги, які були визначені в Прикінцевих та перехідних положеннях Закону України «Про ВАКС». Водночас, в аналізований період в повній мірі такі і не вдалося вирішити деякі питання, пов'язані із матеріально-технічним і ресурсним забезпеченням діяльності ВАКС. І, найголовніше, законодавець так і не спромігся вчасно вирішити питання, пов'язані із уточненням компетенції ВАКС, що могло повністю заблокувати його роботу в майбутньому.

— **Початок роботи ВАКС.** Не зважаючи на проведену підготовчу роботу і вжиті заходи, на момент офіційного запуску роботи ВАКС він виявився не готовим до вирішення усіх покладених на нього Законом завдань. Після святкової церемонії відкриття суд розпочав приймати кримінальні провадження, клопотання та інші документи. Так, за перший робочий день до ВАКС надійшло 65 процесуальних документів, з яких 14 – це клопотання. Протягом першого робочого тижня було зареєстровано 197 вхідних документів. Однак, це виявилась лише мізерна частина з того, що мало бути передано на розгляд ВАКС згідно із чинною на той час редакцією Закону України «Про ВАКС». Так, лише за приблизними підрахунками ДСА, з місцевих загальних судів до ВАКС необхідно передати понад 3,5 тис. антикорупційних кримінальних проваджень, з яких лише 190 – це провадження, в яких досудове розслідування закінчене НАБУ під процесуальним керівництвом САП.

Ситуація, що склалася, обумовила необхідність оперативного вжиття радикальних заходів, спрямованих на уточнення компетенції ВАКС. І хоча Президент України ще в липні вніс до ВРУ відповідний законопроект, за зміни до підпункту «х» підпункту 3 п. 2 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ВАКС» народні депутати проголосували лише 18.09.2019 р. Серед іншого, внесеними змінами передбачалось обмеження юрисдикції ВАКС рамками кримінальних проваджень, які віднесені до його підвідомчості, і відомості за якими внесені до ЄРДР з дня набрання чинності цим Законом, а також до дня набрання чинності цим Законом, якщо досудове розслідування здійснюється або здійснювалося НАБУ та закінчено прокурорами САП [17].

Аналізуючи перші роки роботи ВАКС, слід зазначити, що в цілому він виправдав сподівання, які на нього поклали міжнародні партнери та громадськість. Так, одним із перших рішень, яке було постановлене його суддями, став заочний арешт колишнього голови Вищого господарського суду В. Татькова. Також стосовно свого колеги – судді Апеляційного суду Дніпропетровської області Н. Посуня – ВАКС виніс свій перший вирок: 30.10.2019 р. він засудив її до штрафу за неподання декларації про доходи. 15.06.2020 р. судді ВАКС винесли свій перший вирок з реальним позбавленням волі – засудили депутата Київської обласної ради О. Мефодія до 5 років позбавлення волі з конфіскацією частини майна за зловживання впливом.

В Офісі Президента України очікували, що до кінця 2019 р. ВАКС винесе, як мінімум, 20 вироків. Однак ці прогнози виявились занадто

оптимістичними. Так, за офіційними даними, у 2019 р. (тобто за чотири місяці роботи) постановленням вироку судді ВАКС завершили лише 2 кримінальні провадження, причому одне з них – на підставі угоди між прокурором та обвинуваченим про визнання винуватості [18]. Найбільш очевидними причинами такої низької ефективності роботи ВАКС є: по-перше, висока завантаженість суддів (середня кількість справ і матеріалів в розрахунку на одного суддю ВАКС становила 147 одиниць); висока інтенсивність роботи (кількість матеріалів і кримінальних справ, що залишились не розглянутими, становила лише 12 % від загального надходження); високий рівень складності справ, які перебували на розгляді (середньостатистичний коефіцієнт складності справ за категоріями склав 46, що є дуже високим показником) [18].

Як і очікувалось, другий рік роботи ВАКС виявився більш плідним, аніж перший. Так, за офіційними даними, кількісний показник закінчених ВАКС проваджень у 2020 році на 138 одиниць перевищив показник їх надходження, що свідчить про оперативність реагування суду на вхідні об'єми процесуальних звернень. Однак, 3 % проваджень, що перебували на розгляді ВАКС (а це 330 кримінальних справ і матеріалів), так і залишились нерозглянутими. В аналізованому періоді на розгляді ВАКС перебувало 235 кримінальних проваджень стосовно 458 осіб. При цьому 83 % від усіх кримінальних проваджень складають провадження про злочини, які класифікуються як тяжкі й особливо тяжкі. Середній коефіцієнт складності кримінальних проваджень, які перебували на розгляді ВАКС у 2020 р., залишився на рівні минулого року – 46. З 235 кримінальних проваджень, які перебували на розгляді ВАКС, у 2020 р. було завершено лише 60 (26 %) щодо 70 осіб. З них: 22 (37 %) завершилось винесенням вироку (2 – виправдувальних); 25 (42 %) – винесенням ухвали про закриття кримінального провадження [19].

Висновки. Оцінюючи процес створення ВАКС, а також узагальнюючи результати його роботи у перші два роки, вітчизняні та міжнародні експерти, політики, науковці та громадські діячі звертають увагу на цілу низку факторів, які можуть свідчити як про успіх, так і про провал реалізації аналізованого напряму «судової антикорупційної» реформи.

Узагальнивши результати проведеного дослідження, ми можемо визначити такі найбільш відчутні позитивні результати роботи ВАКС: 1) активізація процесу судового розгляду корупційних проваджень; 2) високий рівень кваліфікованості суддів ВАКС; 3) притягнення до відповідальності багатьох впливових осіб; 4) неупереджений й об'єктивний підхід суддів ВАКС до всіх сторін у справі; 5) висока якість розгляду справ суддями ВАКС; 6) відкритість і прозорість роботи.

Однак, не все так добре в діяльності ВАКС, як може здатись на перший погляд. Аналіз численних публікацій в ЗМІ дозволив нам визначити кілька факторів, що відображають нереалізовані очікування та свідчать про розчарування роботою ВАКС: 1) низькі темпи розгляду корупційних кримінальних проваджень; 2) відсутність вироків у найбільш резонансних справах та у справах про топ-корупцію; 3) закриття резонансних корупційних кримінальних проваджень; 4) «обвинувальний нахил» рішень,

які ухвалюються слідчими суддями ВАКС; 5) порушення етичних стандартів керівництвом та суддями ВАКС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2016. – № 31. – Ст. 545.

2. Кузь І.Я., Стівенсон М.К. Вищий антикорупційний суд України. Інновації для безстороннього правосуддя // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.u4.no/publications/ukraines-high-anti-corruption-court-ukranian>.

3. Страшний антикорупційний суд. Чому Україна свариться з Заходом // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/01/23/7169243/>.

4. Проект Закону України «Про антикорупційні суди» № 6011 від 01.02.2017 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61038.

5. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень)» № 6529 від 31.05.2017 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61934.

6. Венеціанська комісія опублікувала повний текст висновку щодо законопроектів про створення антикорупційних судів в Україні // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-venetsianska-komisija-opublikovala-povnij-tekst-visnovku-shchodo-zakonoproektiv-pro-stvorennja-antikoruptsiijnih-sudiv-v-ukrajini-211596.html>.

7. Венеціанська комісія: Україна має створити антикорупційний суд, проект БПП неприйнятний // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/10/6/7071971/>.

8. Антикорупційний суд та неординарні рішення: що доручила Україні Венеціанська комісія // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/7/7071977/>.

9. Проект Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» № 7440 від 22.12.2017 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63218.

10. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»» № 7441 від 22.12.2017 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63219.

11. Порошенко має переписати проект закону про Вищий антикорупційний суд – МВФ // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28977028.html>.

12. Що вимагає МВФ: повний текст листа з Вашингтона на Банкову // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/01/15/7076112/>.

13. Світовий банк теж висунув вимоги щодо Антикорупційного суду, на кону \$800 млн // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/16/7076165/>.

14. ЄС: Законопроект про антикорупційний суд не відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/єс-законопроект-про-антикорупційний-суд-не-відповідає-рекомендаціям-венеціанської-комісії/a-42206861>.

15. Вищий антикорупційний суд. Запуск роботи // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://anticorsud.ti-ukraine.org/>.

16. Червоненко В. Антикорупційний суд запрацював: кого саджатимуть і коли // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49583070>.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду: Закон України від 18.09.2019 № 100-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 40. – Ст. 218.

18. Звіти Вищого антикорупційного суду за 2019 рік // Електронний ресурс. Режим доступу: <https://data.gov.ua/dataset/f477c1a7-ed48-4e79-b406-3db454df3164>.

19. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2020 році (як судом першої інстанції) // Електронний ресурс. Режим доступу: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2020.pdf.

Ya. Nykytiuk

PERIODIZATIONS OF THE HISTORY OF THE CREATION OF THE HIGHER OF THE ANTI-CORRUPTION COURT OF UKRAINE

The relevance of the article is that the basic, cementing principle of the methodology of research of the legal status of any subject is always the method of historical analysis. In disclosing the specifics of the administrative and legal status of the Supreme Anti-Corruption Court, the application of this method is of particular importance, because without knowledge of the genesis of an institution, without understanding the historical events that accompanied its formation, it is impossible to outline the main directions of its further development, which may affect this process in the future. The purpose of the article is to analyze the historical events that led to the emergence and accompaniment of the Supreme Anti-Corruption Court as an independent element of anti-corruption infrastructure and an integral part of the judiciary. Assessing the process of establishing the Supreme Anti-Corruption Court, as well as summarizing the results of its work in the first two years, domestic and international experts, politicians, scientists and public figures draw attention to a number of factors that may indicate both success and failure. «Judicial anti-corruption» reform. Summarizing the results of the study, we can identify the following most tangible positive results of the Supreme Anti-Corruption Court: 1) intensification of the process of judicial review of corruption proceedings; 2) high level of qualification of judges of the Supreme Anti-Corruption Court; 3) prosecution of many influential people; 4) impartial

and objective approach of the judges of the Supreme Anti-Corruption Court to all parties in the case; 5) high quality of consideration of cases by judges of the Supreme Anti-Corruption Court; 6) openness and transparency of work. Analysis of numerous publications in the media allowed us to identify several factors that reflect unfulfilled expectations and indicate disappointment with the work of the Supreme Anti-Corruption Court: 1) low rates of consideration of corrupt criminal proceedings; 2) absence of sentences in the most high-profile cases and in cases of top corruption; 3) closure of high-profile corruption criminal proceedings; 4) «accusatory bias» of decisions made by investigating judges of the Supreme Anti-Corruption Court; 5) violation of ethical standards by the management and judges of the Supreme Anti-Corruption Court.

Keywords: recommendation, competition, court, corruption proceedings.